

Ghetto Terezín, holokaust a dnešek

Metodické modely s využitím filmových
svědectví pro výuku
na ZŠ a SŠ

Kolektiv autorů: Zuzana Jirchářová, Ilona Němcová, Jiří Čunát,
Josef Märč, Petra Fedorovičová, Ludmila Chládková, Martin Šmok,
Jan Špringl

© Památník Terezín, Institut Nadace Šoa, 2009
© Cover: Jaroslav Ježek, 2009 (www.privateautonomy.com)

ISBN 978-80-254-4862-5 (Památník Terezín)

Poděkování patří následujícím institucím a osobám: mezinárodní organizaci **International Coalition of Sites of Conscience**, která tvorbu publikace podpořila finančně. V případě jednotlivců je pak třeba vyjádřit nemalý dík **doc. PaedDr. Viliamu Kratochvílovi, Ph.D.** z Filozofické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, **PhDr. Kamilu Štěpánkovi, CSc.** z Pedagogické fakulty Masarykovi univerzity v Brně a **Mgr. Marii Zahradníkové** ze Vzdělávacího a kulturního centra Židovského muzea v Praze za přečtení rukopisu a připomínky k metodické a didaktické stránce předkládaných modelů a **Mgr. Tomáši Fedorovičovi** z historického oddělení Památníku Terezín za kontrolu textu z faktografického hlediska.

Slova úvodem...

Slovo první...

Každým rokem se čím dál více vzdalujeme od chvíle, v kterých miliony lidí nalézaly smrt a utrpení, jež bylo plodem německého nacionálního socialismu a vyrůstalo z iracionálních, neopodstatněných a naprosto smyšlených skutečností. Čím více čas běží a dochází k přirozené výměně generací, stávají se tyto chvíle již něčím, co mladí lidé vnímají podobně, jako utrpení lidí v některé válce středověku či starověku. Ovšem to je více než nebezpečné, protože plamínek nacismu, který před více než půlstoletím vyvolal požár, nebyl jeho porážkou v 2. světové válce bohužel zcela uhašen a absence paměti a zkušenosti, nejen historické, napomáhá k jeho dalšímu rozdmýchávání. Proto je zcela přirozené, že ještě neustále existují instituce, které se aktivně snaží připomínat příčiny, průběh i důsledky vlády nacismu a fašismu v Evropě, a to zejména na poli vzdělávání nejmladších generací. Mezi tyto instituce se počítají i Památník Terezín a Institut Nadace šoa se sídlem v Los Angeles (USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education).

Terezín, založený za vlády císaře Josefa II. na obranu severních hranic Habsburské monarchie, patřil na konci 18. století díky svému důmyslnému opevnění k nejmodernějším evropským pevnostem. Do povědomí širší veřejnosti se ovšem zapsal spíše svou smutnou úlohou, již plnil v letech 2. světové války: nacisté toto severočeské město proměnili v ghetto pro židovské obyvatelstvo a přilehlou Malou pevnost ve věznici své tajné policie - gestapa. Památník Terezín pak vznikl v roce 1947 (byť ještě pod názvem Památník národního utrpení), aby uchovával památku na oběti této nacistické zvěle a pečoval o místa s ní spojená. V současné době rozvíjí zejména muzejní, výzkumnou a také právě výše zmiňovanou vzdělávací činnost.

Před dvěma lety navázala tato instituce bližší spolupráci s Institutem Nadace šoa. Jejím konkrétním výrazem se pak stalo využití potenciálu videonahrávek vzpomínek pamětníků z archivu Institutu v práci vzdělávacího oddělení Památníku Terezín. Nicméně vedle tohoto vznikla také idea vytvořit na základě zmiňovaných filmových svědectví vzdělávací materiály, které by nebyly využívány pouze Památníkem, ale byly by primárně dány k dispozici učitelům základních a středních škol v České republice stejně tak, jak se o to Institut snaží i v jiných evropských zemích. Následně byl sestaven tým skládající se z 6 osob, který měl právě výše zmiňované vytvořit. Vedoucími týmu se stali zástupci dvou zmiňovaných institucí (Martin Šmok za Institut a má osoba za Památník) a jeho dalšími členy pak 4 učitelé, kteří dali celému projektu vnitřní náboj: Ilona Němcová z Gymnázia Jana Palacha v Mělníku, Zuzana Jirchářová z Biskupského gymnázia Varnsdorf, Jiří Čunát ze stejné školy a v neposlední řadě také Josef Märc z chomutovského gymnázia, který současně také vyučuje na Filozofické fakultě Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem. Tito kantoři nebyli do autorského týmu přizváni náhodou. Všichni se dlouhodobě profilují na poli aplikace nových přístupů k vyučování o holokaustu na českých školách a mají bohaté zkušenosti s prací na podobných projektech. Do kolektivu pak byli v průběhu tvorby ještě přizváni další dva pracovníci vzdělávacího oddělení Památníku Terezín, kteří se podíleli na tvorbě doprovodných informačních

textů (Mgr. Ludmila Chládková a Ing. Petra Fedorovičová). Výsledek celého snažení Vám pak předkládáme v této publikaci.

Jádrem metodické příručky *Ghetto Terezín, holokaust a dnešek* je 12 metodických modelů (modelových hodin) postavených na krátkých tematických filmových klipech s výpověďmi pamětníků na přiloženém DVD, které se týkají pronásledování židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava. Akcentována je v nich pak existence terezínského ghetta. Vedle toho je v publikaci otištěn také krátký informativní text o historii ghetta a slovníček v klipech používaných pojmů a výrazů, které byly součástí terezínské vězeňské mluvy. Tento text a slovníček si klade za cíl sloužit učitelům k základní přípravě na výuku o tématu terezínského ghetta, kterou mohou také dále obohatit studiem titulů uvedených v seznamu doporučené literatury.

Předkládané metodické modely jsou vystavěny tak, aby se daly využít kromě dějepisu i při výuce jiných předmětů. Přestože z hlediska zvoleného tématu kladou důraz na skutečnosti, které se udály v minulosti, žáci mohou jejich prostřednictvím více pochopit i současnost. Nejen z toho důvodu, že se neustále vyskytují lidé, kteří sympatizují s myšlenkami nacistických ideologů, ale i z toho důvodu, že jsou v nich protěžována i nadčasová témata, jako utváření hodnotových struktur, proces rozhodování se v krizových situacích, otázky lidské slušnosti, práva a spravedlnosti, obětování se a vztahu k bližnímu, apod. Některé metodické modely si tak kladou za cíl být nápomocny samotnému procesu sebepoznávání žáků.

Pevně doufám, milí učitelé, že příručka *Ghetto Terezín, holokaust a dnešek* si najde místo mezi Vašimi vyučovacími pomůckami a Vám i Vašim žákům ozvláštří a více přiblíží téma, které ještě po více než půl století bohužel nepatří pouze jen minulosti.

Váš,
Jan Špringl,
vedoucí vzdělávacího oddělení,
Památník Terezín,
springl@pamatnik-terezin.cz

Slovo druhé...

V roce 1994, inspirován vlastními zkušenostmi z natáčení filmu *Schindlerův seznam*, založil Steven Spielberg nadaci Survivors of the Shoah, aby sbírala svědectví přeživších holokaustu a dalších pamětníků. Nadace natáčela židovské pamětníky, ale také osvoboditele a svědky osvobození, politické vězně, zachránce, romské pamětníky, přeživší programu eugeniky, vězněné homosexuály a svědky Jehovovy, a účastníky soudů s válečnými zločinci. V průběhu několika let Nadace shromáždila v 56 zemích světa téměř 52 000 videosvědectví ve 32 jazycích; dnes je to jeden z největších podobných digitálních videoarchivů na světě. Každý rozhovor obsahuje celý životní příběh pamětníka, od doby předválečné až po devadesátá léta minulého století. Jde tak o multimediální, plně indexovaný archiv historie dvacátého století viděné těmi, kdo ji žili. V roce 2006 se tato Nadace stala součástí College of Letters, Arts & Sciences na Univerzitě Jižní Kalifornie (USC) a přijala nové jméno: USC Shoah Foundation Institute for Visual History and Education.

Archiv Institutu obsahuje 567 interview natočených v České republice. Tato interview zachycují celé spektrum osobních historií: kromě vzpomínek těch, kdo přežili ghetto v Terezíně a deportace dále „na Východ“ jsou v archivu zachyceny též osudy bojovníků z východní i západní fronty, uprchlíků, ukryvaných dětí, aktivistů odboje, i osob z tzv. smíšených manželství. Na území bývalého Československa bylo dále natočeno 664 interview na Slovensku, a okolo 90 interview na bývalé Podkarpatské Rusi. Kromě těchto vzpomínek archiv obsahuje 5362 interview v různých jazycích s pamětníky, kteří se v Československu narodili.

Hlavní cílem Institutu USC Shoah Foundation je překonávat předsudky, netoleranci a fanatismus – stejně tak jako utrpení, které způsobují – prostřednictvím vzdělávacího využití svědectví z archivu Institutu. Není proto náhodou, že se našim partnerem v rámci snah o zpřístupnění svědectví v České republice stal Památník Terezín, organizace již dlouhá léta působící jak na poli dokumentace holokaustu, tak vzdělávání k toleranci. Předkládané metodické modely jsou jasným důkazem, že zkoumání problematiky perzekuce židů za druhé světové války poskytuje možnosti k analýze všeobecně lidských fenoménů, k výuce praktických dovedností pro náš každodenní život, a nemusí tak být pouze zamyšlením nad tragickou minulostí.

Soubor modelových hodin „Ghetto Terezín, holokaust a dnešek“ rozhodně neznamena konec našich snah o využití výpovědí z archivu Institutu USC Shoah Foundation v Čechách. Věříme, že partnerská spolupráce s Památníkem Terezín bude pokračovat, a že se objeví i další zájemci o využití interview ve vzdělávání.¹

Váš,
Martin Šmok,
konzultant pro mezinárodní projekty,
USC Shoah Foundation Institute,
smok.martin@gmail.com

Slovo třetí...

Dá se naučit šoa? Hodně dlouho jsme přemýšleli, do jakého předmětu jej zařadit. Kde by se mohly uplatnit nápady a návody z tohoto sborníku. V dnešní době se neustále mluví o propojování předmětů a o mezipředmětových vztazích, je to hodně moderní, ale i přesto nedokážeme šoa zařadit ani do několika propojených předmětů. Nejde to. Je to něco nezařaditelného, nepopsatelného, nepochopitelného a hlavně něco, co se nedá naučit jako třeba vyjmenovaná slova nebo zlomky. ŠOA není látka z dějepisu ani ze základů společenských věd. Je to život, součást našeho života a součást našeho světa. A to je to nejdůležitější, co by si měly děti ze školy odnést. Měly by se naučit žít život co nejlépe a hlavně si vážit možnosti, kterou ne každý dokáže využít.

---

¹ Více informací o naší práci, včetně aktualit a úryvků interview z celého světa, můžete najít na webové stránce <http://college.usc.edu/vhi/> (v angličtině), případně základní informace v češtině na <http://college.usc.edu/vhi/czech/>. S případnými názory, náměty, či dotazy se můžete též obracet přímo na mne.

Existuje neskutečné množství metod, jak pracovat s dětmi a jak je něco naučit. Celá řada didaktických a technických pomůcek, které mají učitelé pomoci při jeho snaze naučit své žáky co nejvíc. Ale i přes veškerou snahu učitele si nakonec studenti odnášejí ze školy úplně jiné poznatky, než bylo původně v plánu. Odnášejí si zkušenosti z výhry a prohry, z dobroty a zloby, z veselosti a smutku, z upřímnosti a falešnosti, z pochopení a nepochopení, ale také zjistí, co je mít a nemít rád. Můžeme děti naučit desítky letopočtů, jmen a termínů, ale bude to mít smysl? Pochopí, co je to ghetto nebo koncentrační tábor, když budou umět vyjmenovat všechny jejich názvy? Mohou si představit ŠOA pod číslem 6 milionů? Dokážeme si ho představit my jako učitelé?

Se šoa je to stejné jako s čímkoliv v životě, člověk musí něco cítit, aby věděl a poznal. Noty vám jsou k ničemu, pokud je nejste schopni zahrát na hudební nástroj nebo neslyšíte hudbu, deset děl od jednoho autora ve školním sešitě vám nic neřekne, pokud si nepřečtete některou z jeho knížek, a tak je to se vším. Důležité je prožít, mít fantazii si některé věci představit. Je těžké chtít to po svých studentech, když dospělí už fantazii a představivost moc nevyužívají, ale děti to dokážou lépe než my a škola by je v tom měla podpořit. ŠOA není jen o smutných věcech, ale i o tom hezkém, čeho je člověk schopen. Je o lidech, a proto o něm učíme.

Metodické modely, které vám nabízíme v tomto sborníku, jsou vlastně takové nápady, jak studentům holokaustu a nejen holokaustu přiblížit. Naše výuka je založená na prožitku a zkušenostech. Nemá dané hranice ani omezení. Záleží na kreativité učitele i studentů, na tom, jestli chtějí nebo nechtějí. Naučí se hodně jak děti, tak i učitelé. My jsme se naučili, že děti chápou mnohem víc, než si my dospělí myslíme, že si všímají detailů života, že jejich prožitky mohou být velice silné a nestydí se o nich mluvit. Často jsme byli překvapeni reakcemi, a to i u dospělých. Začali se ptát sami, chtěli dál poznávat, a proto to má smysl.

Snažili jsme se dětem představit tragédii šoa jinými metodami, než bývá ve škole zvykem. Myslíme si, že v první řadě nejsou podstatná fakta a informace, těch se nám dostává spousta ze všech stran. Jde nám spíše o to, aby si děti uvědomily, co je podstatné, důležité a naopak nepodstatné. Všechny námi (Zuzanou Jirchářovou a Jiřím Čunátem) použité metody jsou soustředěny kolem způsobu výuky, který je v pedagogice označován jako boční vlivy. Studenti při něm řeší problém na který jejich síly nestačí, musí tak využít pomoc spolužáka, případně vyučujícího. V tomto případě jsou překážky nastaveny na videoklipech – vzpomínkách pamětníků z terezínského ghetta. Úkoly nejsou přímo vázány na téma šoa, ale díky tomu, že studenti videomateriál překládají, odhalují komunikační šumy, zpracovávají mapu, soustředí se na své myšlenky, píšou novinový článek, hledají životní paradoxy a peripetie, dotváří obraz k hlasům nebo hledají nezvyklá slova a výrazy, jsou s problematikou holokaustu neustále bezprostředně konfrontováni. A právě tady vzniká prostor pro otázky, diskuzi, hledání faktů, informací. Vyučující tedy nepřináší informace, které považuje za důležité – čísla, místa, data, počty, ale reaguje na reakce studentů a na jejich dotazy. Netáže se vyučující ale žák. Holokaust a výuka o něm se tak nestává součástí osnov jako nepravdivá slovesa, savci nebo planimetrie. Způsob výuky má děti upozornit na závažnost fenoménu, jeho neopakovatelnost a neuchopitelnost. Naším přáním je, aby si z našich použitých postupů vyučující vybrali ty, které je osloví. Jen tak je šance, že budou akceptovány i studenty. (Na principech kongruence a empatie.) Pak se může podařit i

to, s čím, jsme se opakovaně setkali: že žáci chtějí danou problematiku dále poznávat a lépe se v ní orientovat. Dělat věci znovu a jinak je nejen pro učitele nesnadnou výzvou. Opakovaně jsme se přesvědčili, že je to možné a účinné. Vyprávět dětem o tom, že je země kulatá, to nikoho nenadchne. Když jim ale řeknete, že zeměkoule je tady právě proto, aby si o ní mohly vrány čistit zobák, a že v žádném případě nemůže být kulatá, protože by z ní všechno spadlo do vesmíru, (třeba tenisový míček, nebo voda...), během chvilky vznikne diskuze a vy víte naprosto přesně, jestli vás žáci poslouchají. Přejeme vám odvalu k novým cestám a přejeme vám také, abyste si z předložených modelů (hodin) vybrali právě to, co vám je blízké a s čím se vám bude dobře učit.

*Vaše,
Zuzana Jirchářová a Jiří Čunát,
pedagogové,
Biskupské gymnázium Varnsdorf,
jircharova@bgv.cz; cunat@bgv.cz*

Slovo čtvrté...

Sleduji svět kolem sebe a začínám mít pocit, že člověk opakuje stejnou chybu. Nepoučil se z minulosti a bude ji muset prožít ještě jednou. I proto jsem přistoupila k tvorbě modelových hodin na základě výpovědí pamětníků. Zkusila jsem se podívat na holokaust trochu jinými očima. Nezabývat se a priori násilím, utrpením a ztrátou lidské důstojnosti, ale snažit se nalézt v této problematice to, co nás zasahuje i dnes. To, co je společné pro minulost i současnost, to, co by mohlo oslovit mladou generaci, aby si uvědomila, že historie je nedílnou součástí dneška a že nám má neustále co říct. Chtěla jsem, aby si studenti uvědomili, že holokaust není jen pojmem v dějepise, ale jsou to tisíce lidských příběhů většinou s tragickým koncem a že je nutné, aby se historie neopakovala, pokusit se odstranit „ghetta“ v našich hlavách.

*Vaše,
Ilona Němcová,
pedagožka,
Gymnázium Jana Palacha Mělník,
ilona.nemcova@gjp-me.cz*

Slovo páté...

Četl jsem několik velmi hezkých popisů vyučovacích aktivit a viděl jsem pak realizaci popisovaných skutečností. Za moc to nestálo. Viděl jsem také úžasné činnosti vyučujících, žákyň a žáků, a v optimálním případě všech dohromady, které se na druhou stranu daly jen obtížně popisovat.

Nevím, jestli se dají popisy mnou navrhovaných hodin označit za hezké, a už vůbec si netroufnu hodnotit jejich případnou realizaci, ale rád bych zmínil několik aspektů, které mne při jejich tvorbě provázely. A byli to leckdy průvodci velmi vtíraví, neodbytní a znepokojující.

Pro zpracování metodických modelů jsem si vybral dvě témata, která v podstatě podávají svědectví pamětníků „o těch druhých,“ o „ONI,“ ne o nich samých. Lákalo mne to z několika důvodů. Pokud přichází do našich vyučovacích hodin pamětníci, zpravidla po nich chceme autentickou zповěď o nich samých, případně o jejich pohledu na minulost, svět. Klipy s výpověďmi přeživších – svědků i obětí, na kterých jsem postavil své modelové hodiny, nabízejí prostor k zamyšlení nad tím, jak si pamatujeme něco, co jsme si patrně nemohli zcela přivlastnit. A také témata v nich zmiňovaná rozrušují onen konstantní obraz Terezína, vytvářený žijícími pamětníky, se kterými se setkáváme – zpravidla českého původu, kteří byli v Terezíně jako velmi mladí a leckdy k němu mají v kontextu dalších osudů až „idylický“ vztah (Arnošt Lustig). A tento obraz jsme až samozřejmě přijali. A také proto, že se dotýkáme postavení „slabých mezi slabými.“

Myslím si, že v žádném případě nelze vytvořit takový model vyučování, který by byl rozeslán do škol a my bychom předpokládali, že bude v nabídnuté podobě funkční v jakémkoliv prostředí. S tímto vědomím jsem vytvářel i své modely – se snahou o maximalistickou podobu, která bude realizovatelná jen s úplným nasazením a určitými předcházejícími návyky všech zúčastněných stran. Ale zároveň jsem se snažil umožnit vyučujícím, aby si z daných činností mohli vytáhnout jednotlivé aktivity, které budou moci transformovat podle svého naturelu, své školy a samozřejmě svých žáků.

Snažil jsem se, aby vyučující měli spoustu možností mé metodické modely upravovat, vylepšovat, variovat, ale aby v podstatě mohli vyjít z předloženého materiálu bez dalšího velkého hledání informací. V podstatě bych rád, aby fungovaly jako databáze, která se dá kdykoliv a jakkoliv využívat, používat.

Snažil jsem se vedle individuální konkrétní vzpomínky pamětnických výpovědí dát důraz na začlenění informace do velkých dějin, obecných dějin, příběhu holokaustu. A tyto „velké“ skutečnosti maximálně zestručnit a zároveň neomezit jen na výčet fakt, ale koncipovat jako strukturální procesy.

Snažil jsem se položit principy svých hodin na simulaci výzkumu (ať historického či sociologického), kde vyučující je spíše jen zdroj pramenné základny a mantinel prostoru, ve kterém se budou žáci dále pohybovat, a kdy vlastní výzkum provádějí a hypotézy formulují oni sami. Velmi mne lákalo přenechat žákům ještě více rozhodnutí o směřování hodiny a nechat na nich, kterému ze spousty podtémat se můžou s učitelem nebo sami věnovat (například pro klip Bialystocké děti témata ghettowache, četníků, dětí v Terezíně, solidarity, možnosti zásobování a stravování, obrazu jako zdroje historické paměti, otázky, co se vědělo v Terezíně o vnějším světě, difference vzpomínek či co si člověk vůbec může pamatovat, apod.)

Snažil jsem se, aby obě mnou zvolená témata mohla být podávána žákům do určitého momentu probíhající hodiny jako objevované tajemství - postavení Židů z Německa a Rakouska v Terezíně i případ bialystockých dětí se k tomu náramně hodí.

Myslím si, že nemusíme žákům předkládat příliš zjevné paralely mezi tehdejšími a současnými. Veškeré poznatky, prožitky, a možná i pocity, které v našich žácích z podobných hodin zůstanou, jsou naroubovány na jejich přítomnost,

a s tou (jejich přítomností) se v první řadě musí (?) vyrovnat oni sami. Rádi jim v tom pomůžeme, ale naštěstí to nemůžeme a nesmíme dělat za ně. Doufám, že to zvládnou. Stejně jako doufám, že si při vyprávění Gertrudy Bartkové o babičce žáci v první řadě vybaví své prarodiče.

Váš,
Josef Márc,
pedagog,
Gymnázium Chomutov a UJEP Ústí n.L.,
marc@gymcv.cz

